

Jan Białocerkiewicz

"Wielokrotne obywatelstwo w prawie międzynarodowym i krajowym", Mieczysława Zdanowicz, Warszawa 2001 : [recenzja]

Kwartalnik Prawa Publicznego 1/3, 335-338

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MIECZYŚLAWA ZDANOWICZ, *WIELOKROTNE OBYWATELSTWO
W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM I KRAJOWYM*, DOM WYDAW-
NICZY ABC, WARSZAWA 2001, SS. 262.

W polskiej literaturze prawniczej nie było dotychczas monografii poświęconej wielorakiemu (wielokrotnemu) obywatelstwu i jego skutkach w prawie międzynarodowym i krajowym. W publikacjach polskich prawników dominowała problematyka obywatelstwa polskiego, w tym także podwójnego (np. J. Jagielski, A. Seniuta, W. Ramus, J. Tyranowski) natomiast pozostałe kwestie, takie jak: aspekty międzynarodowe obywatelstwa (np. W. Czapliński, Z. Galicki), skutki prawne wielorakiego obywatelstwa w porządku wspólnotowym, rola i treść akcydentalnego obywatelstwa europejskiego (np. C. Mik, R. Wieruszewski) były – co prawda – obecne w literaturze ale ich atomizacja nie pozwalała na konstrukcję ogólnej teorii wielorakiego obywatelstwa i jego skutków prawnych w porządku krajowym (sfera publicznoprawna i prywatnoprawna)¹ i międzynarodowym.

W tym stanie rzeczy sam fakt powstania i publikację tej monografii uznać należy za wydarzenie. Zasadnicze znaczenie ma jednakże treść recenzowanej monografii, czyli prawnicza analiza teoretycznych i praktycznych aspektów wielorakiego obywatelstwa. Dokonanie powyższej analizy było tym bardziej pożądane, że z jednej strony w międzynarodowym prawie praw człowieka w sposób wyraźny zarysowała się zasada, według której posiadanie obywatelstwa jest prawem człowieka (Powszechna deklaracja praw człowieka, prawo każdego dziecka do obywatelstwa, eliminacja przypadków bezpaństwowości), a z drugiej nadal utrzymuje się dychotomiczny podział na prawa człowieka i obywatela (np. rozdział II Konstytucji RP). Teoretycznego uogólnienia wymagały też najnowsze tendencje w stanowisku judykatury krajowej, międzynarodowej i wspólnotowej oraz przyjęcie nowych umów w przedmiocie obywatelstwa (np. Europejska konwencja o obywatelstwie

¹ Zob. orzeczenie kasacyjne SN Hiszpanii z 27.5.1968 r. dotyczące prawa właściwego dla spadkobrania po osobie urodzonej w Argentynie, której rodzice byli obywatelami Hiszpanii. Wyrok w *Revista Española de Derecho Internacional* 1969, s. 343.

z 1997 r.)². Przy konstrukcji pracy Autorka posłużyła się powszechnie stosowaną metodą od ogółu do szczegółu i w tym przypadku jest to wybór korzystny dla sformułowanych tez i wywiedzionych wniosków a podział materii i sekwencja rozdziałów są przejrzyste i logiczne.

Monografia składa się ze wstępu, 9 rozdziałów, zakończenia i bogatej bibliografii. W szczególności godna uwagi jest baza źródłowa. Autorka postawiła szereg tez i wyprowadziła substancjalnie słuszne wnioski w oparciu o prawo krajowe, wspólnotowe i międzynarodowe przy wzięciu pod uwagę tzw. *soft – law*.

W sposób niezwykle przejrzysty wyróżnione zostały dwie warstwy normatywne:

- dyskrecjonalna kompetencja państwa w przedmiocie nadania i pozbawienia obywatelstwa,
- skutki prawne obywatelstwa w porządku międzynarodowym.

Za szczególnie interesujące uważam rozważania dotyczące zasad nabywania obywatelstwa w przypadku pozytywnego zbiegu zasad (*ius sanguinis i ius soli*) i jego utraty w wyniku zdarzeń z którymi prawo wiąże ten skutek. W tym kontekście bardzo wartościowa jest analiza najnowszych przekształceń podmiotowych na mapie politycznej świata (Czechosłowacja, RFN, SFRJ, ZSRR) i ich wpływu na obywatelstwo. Zdaniem recenzenta w monografii zabrakło analizy przypadków węzła prawnego *sui generis*, który ma charakter mieszany (elementy obywatelstwa i cudzoziemkości). W prawie Zjednoczonego Królestwa i Republiki Francuskiej funkcjonują takie pojęcia normatywne, jak: *British Subject, Citizen of the Commonwealth* i *Protected Person* oraz odpowiednio *citoyen, sujet* i *protégé*, które funkcjonują obok właściwego obywatelstwa przenikają do praktyki traktatowej tych państw³.

Recenzent zdaje sobie sprawę z faktu, że na konstrukcji i treści monografii każdy autor odciska swoje indywidualne piętno ale mimo wszystko wydaje się, że wskazanie na takie szczególne przypadki, jak brak przepisów naturalizacyjnych w ogóle (Korea Północna), czy funkcjonalne nabywanie podwójnego obywatelstwa (np. do 1995 r. obywatelstwo andorskie nabywane przez obywateli francuskich i hiszpańskich w czasie pełnienia funkcji publicznych, obywatelstwo Watykanu przyznawane cudzoziemcom w czasie pełnienia służby)⁴ nadawało by koloryt i podkreślało wielowątkowość prezentowanej problematyki.

² R. Szafarz, *Rozwój prawa międzynarodowego Europy. Z problematyki „europejskiej przestrzeni prawnej”*, Warszawa 1994, s. 205.

³ Art. 2 ust. 2 traktatu z 11.1.1932 r. między RP a Wielką Brytanią w przedmiocie wydawania zbiegłych przestępców, Dz. U. 1934, Nr 17, poz. 135 i 136.

⁴ T. Jasudowicz, *Andorski wymiar sprawiedliwości a europejski system ochrony praw człowieka*, „Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju” 1996 (1998), nr 4.

Niewątpliwie ważkim elementem monografii jest problem efektywność obywatelstwa nabytego w drodze naturalizacji. Bardzo ważne znaczenie dla tego zagadnienia mają ustalenia Irańsko-Amerykańskiego Trybunału do spraw Roszczeń prezentowane i analizowane przez Autorkę (s. 189–206). Efektywne lub dominujące obywatelstwo nie jest bowiem jednakowo rozumiane (np. sprawa Salem – obywatelstwo egipsko-amerykańskie) w stanowisku judykatury⁵ i prawie międzynarodowym i każdy nowy element stanowi wkład w ogólną teorię efektywności obywatelstwa, która w prawie międzynarodowym odgrywa rolę pierwszorzędą (traktowanie, opieka dyplomatyczna).

W porządku wewnętrznym poszczególnych państw efektywność obywatelstwa podlega weryfikacji w prawie o cudzoziemcach (np. art. 3 polskiej ustawy o cudzoziemcach) w związku z traktowaniem cudzoziemców i prawie prywatnym międzynarodowym (art. 2 § 2 ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym) w związku ze stosowaniem obcego porządku prawnego, a w prawie wspólnotowym pod względem korzystania z wolności sformułowanych w prawie pierwotnym

Za interesujące uznać też należy rozważania i ustalenia dotyczące przypadków sukcesji obywatelstwa we współczesnym prawie międzynarodowym (rozdz. 4), gdyż skodyfikowane prawo międzynarodowe nie rozstrzygnęło jednoznacznie zagadnień sukcesji obywatelstwa w przeciwieństwie do sukcesji traktatów, archiwów i długów państwowych.

Dobór krajowych źródeł prawa może się wydawać *prima facie* mało reprezentatywny pomimo tego, że wzięto pod uwagę zarówno przedstawicieli systemu *common law* (Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej) oraz licznych przedstawicieli systemu kontynentalnego. Uważna lektura rozdziałów 2 i 3 prowadzi jednak do konkluzji, że przepisy o obywatelstwie są substancjalnie podobne jeżeli chodzi o nabycie i utratę wielorakiego obywatelstwa a najwięcej kontrowersji budzą praktyki przymusowej asymilacji (np. turcy bułgarscy) czy przypadki nadania obywatelstwa z pogwałceniem norm prawa międzynarodowego polegające na naruszeniu wyłącznej kompetencji państwa. Powstaje więc problem o kapitalnym znaczeniu: czy w sytuacji, gdy obywatelstwo nadane zostało z pogwałceniem prawa międzynarodowego jest efektywne w stosunkach zewnętrznych, zwłaszcza w państwie którego kompetencję naruszono? Czy państwo może nie uznawać decyzji obcego państwa o pozbawieniu obywatelstwa, skoro zgodnie z zasadą *par in parem non habet iurisdictionem* nie może kwestionować jego aktu władczego z wyjątkiem przypadków, gdy narusza to obowiąz-

⁵ H. F. van Panhuys, *The Role of Nationality in International Law*, Leiden 1959, s. 74–75

zujące umowy międzynarodowe⁶. Autorka dostrzega ten problem chociaż nie dokonuje szczegółowej jego analizy.

Wreszcie na uwagę zasługuje przeprowadzona analiza praw i obowiązków wielorakich obywateli zwłaszcza zaś obowiązku wierności, służby wojskowej i opieki dyplomatycznej (s. 226 i n.), a w przypadku obywatelstwa europejskiego opieki dyplomatycznej z odejściem od tradycyjnej formuły efektywnego obywatelstwa. W ostatnich latach prawo opieki dyplomatycznej musi się bowiem stać przedmiotem pogłębionej analizy z uwagi na fakt uzyskania charakteru prawa podmiotowego (prawo to znalazło się w katalogu konstytucyjnych praw i wolności – np. art. 36 konstytucji RP).

Uwagi wyżej podniesione uprawniają do konkluzji, że opracowana i opublikowana monografia jest znaczącą pozycją w polskiej literaturze prawa międzynarodowego i wewnętrznego. Zawartość merytoryczna wskazuje na profesjonalizm Autorki, a postawione tezy i wywiedzione wnioski nie budzą żadnych zastrzeżeń. Zwraca uwagę bogata bibliografia, wyodrębniony wykaz precedensów przy czym w spisie literatury znalazły się także pozycje nie publikowane co wskazuje na determinację Autorki w dążeniu do wszechstronnego oświetlenia analizowanego zagadnienia. Po lekturze monografii nasuwa jeszcze jedna uwaga. Autorka nie posługuje się hermetycznym językiem charakterystycznym dla niektórych prac naukowych, w umiarkowanym stopniu posługuje się zwrotami obcojęzycznymi, a to sprawia, że z ustaleń zawartych w monografii mogą korzystać także osoby nie mające przygotowania prawniczego. Jest to niewątpliwy walor recenzowanej monografii. Recenzent zauważył też nieliczne na szczęście błędy korektorskie, które rzadko zdarzają się Wydawnictwu ABC (np. s. 245, 15 wiersz od góry), ale nie mają one wpływu na ogólną wysoką ocenę monografii.

W sumie więc można rekomendować czytelnikowi z jednej strony rzetelną, ale z drugiej przystępną monografię o skomplikowanym przedmiocie badawczym, jakim jest wielorakie obywatelstwo i jego skutki prawne w porządku międzynarodowym i krajowym.

*Jan Białocerkiewicz**

⁶ Sprawa *Rajdberg v. Levi*, Orzecznictwo Sądu Najwyższego RP 1927, nr 107.

* Dr hab. Jan Białocerkiewicz – adiunkt w Katedrze Prawa Międzynarodowego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.